

Plato's Language of Dialogue as Topos of Human Existence

პლატონის დიალოგური ენა, როგორც ადამიანის ყოფნის ტოპოსი

Maka Lashkhia – მაკა ლაშხია

Ilia State University, Georgia

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო

Résumé : La philosophie de Platon et son langage dépassent, grâce à la traduction et aux commentaires, les frontières de toutes les langues et de tous les territoires. Dans la philosophie de Platon, le langage est représenté comme le moyen de connaissance, comme un élément indispensable du dialogue et du raisonnement, comme le moyen de l'auto-expression du philosophe même. Il est à noter que les concepts et les notions, qu'Aristote puis les néo-platoniciens ont déterminés comme les termes essentiels de la philosophie de Platon, dans ses dialogues, ont des connotations tout à fait différentes. Cette diversité terminologique permet de comprendre la doctrine de Platon de diverses manières. Dans ses dialogues, il expose un enseignement systématisé et bien construit que les lecteurs reçoivent sous forme d'images artistiques. Il est inconcevable que Platon pût ne pas être complètement conscient de sa philosophie et qu'il ne fût pas capable de l'exposer sous forme d'un système.

Chez Platon, la langue est représentée comme un phénomène unique, qui comprend à la fois la vérité et la clé de compréhension de cette vérité, mais sa compréhension n'est possible que par la révélation du mot. Pour traduire et commenter la doctrine de Platon, il est très important d'observer a) son originalité et son unité, b) son style et sa forme dialogique et c) son dialogue/sa conversation avec son lecteur contemporain.

Mots clés: Platon; dialogue; langue/langage; théorie de la connaissance

თეზისები: პლატონის ფილოსოფია და მისი ენა, თარგმანისა და კომენტარების წყალობით, ყველა ენისა და ყველა ტერიტორიის საზღვრებს სცდება. პლატონის ფილოსოფიაში ენა წარმოდგენილია, როგორც შემეცნების იარაღი, დიალოგისა და ფილოსოფოსობის აუცილებელი ელემენტი და თავად ფილოსოფოსის თვითგამოხატვის საშუალება.

აღსანიშნავია, რომ კონცეპტებს და ცნებებს, რომლებიც ჯერ არისტოტელემ, შემდეგ კი ნეოპლატონიკოსებმა პლატონის ფილოსოფიის ძირითად ტერმინებად განსაზღვრეს, მის დიალოგებში სრულიად სხვადასხვაგვარი კონტაციები აქვთ. ამგვარი ტერმინოლოგიური მრავალფეროვნება პლატონის მოძღვრების სხვადასხვანაირი გააზრების საფუძველს გვძლევს. თავის დიალოგებში იგი აყალიბებს სწავლებას, რომელიც საფუძველში სისტემატიზებული და გამართულია, მაგრამ მკითხველამდე მხატვრული სახეებით აღწევს. შეუძლებელია იმის წარმოდგენა, რომ პლატონს არ ჰქონდა ბოლომდე გაცნობიერებული თავისი ფილოსოფია და მას სისტემის სახით ვერ ჩამოაყალიბებდა.

პლატონთან ენა წარმოდგენილია, როგორც უნიკალური ფენომენი, რომელიც თავის თავში აერთიანებს ჭეშმარიტებას და ამ ჭეშმარიტების შემეცნების იარაღს, მაგრამ მისი შეცნობა შესაძლებელია მხოლოდ სიტყვის რთული შინაგანი ბუნების გამოვლენის შედეგად. პლატონის მოძღვრების თარგმნა და კომენტირება ურთულესი საქმეა, რადგან ამ შემთხვევაში ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ არ დაირღვეს: ა) მისი ფილოსოფიისთვის დამახასიათებელი თვითმყოფადობა და ერთიანობა, ბ) სტილი და ფილოსოფიის დიალოგური ფორმა და გ) პლატონის ფილოსოფიის დიალოგი/საუბარი თანამედროვე მკითხველთან.

საკვანძო სიტყვები: პლატონი, დიალოგი, ენა/მეტყველება, შემეცნების თეორია

მთელი დასავლური ფილოსოფია სხვა არაფერია, თუ არა სქოლიოები პლატონის ფილოსოფიაზე (Alfred North Whitehead). ამ ლაკონურ წინადადებაში დიდი აზრი იკითხება: პლატონის ფილოსოფიის ენა, თარგმანებისა და კომენტარების გამო, და მისი ფილოსოფია, როგორც თავისთავში ყოვლისმომცველი მოძღვრება, ყველა ენისა და ტერიტორიის საზღვრებს სცდება.

პლატონის ფილოსოფიაში ენა წარმოდგენილია, როგორც შემეცნების იარაღი, დიალოგისა და ფილოსოფოსობის აუცილებელი ელემენტი და თავად ფილოსოფოსის თვითგამოხატვის საშუალება.

აღსანიშნავია, რომ ცნებები, რომლებიც ჯერ არისტოტელემ, შემდეგ კი ნეოპლატონიკოსებმა პლატონის ფილოსოფიის ძირითად ტერმინებად განსაზღვრეს, მის დიალოგებში სრულიად სხვადასხვაგვარი მნიშვნელობით გამოიყენება. ერთი და იგივე ცნება ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი შინაარსის მატარებელია, ხოლო ერთი და იგივე მოვლენა შეიძლება რამდენიმე ცნებით გამოიხატოს. ამგვარი ტერმინოლოგიური მრავალფეროვნება პლატონის მოძღვრების სხვადასხვანაირი გააზრების საფუძველს გვაძლევს. თავის დიალოგებში იგი აყალიბებს სწავლებას, რომელიც საფუძველში სისტემატიზებული და გამართულია, მაგრამ მკითხველამდე მხატვრული სახეებით აღწევს. რა თქმა უნდა, ეს შემთხვევითობა არ არის. შეუძლებელია იმის წარმოდგენა, რომ პლატონს არ ჰქონდა ბოლომდე გაცნობიერებული თავისი ფილოსოფია და მას სისტემის სახით ვერ ჩამოაყალიბებდა.

პლატონთან ენა წარმოდგენილია, როგორც უნიკალური ფენომენი, რომელიც თავის თავში აერთიანებს ჭეშმარიტებას და ამ ჭეშმარიტების შემეცნების იარაღს, მაგრამ მისი შეცნობა შესაძლებელია არა პირდაპირი მსჯელობის გზით, არამედ სიტყვის რთული შინაგანი ბუნების გამოვლინების, ენობრივი თამაშის, ბუნდოვანი მეტაფორული სახეების, დაპირისპირებულთა იმავდროული ერთიანობისა და ინდივიდუალობის შენარჩუნების საშუალებით. პლატონის მოძღვრების თარგმნა და კომენტირება ურთულესი საქმეა, რადგან ამ შემთხვევაში ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ არ დაირღვეს ა) მისი ფილოსოფიისთვის დამახასიათებელი თვითმყოფადობა და ერთიანობა, ბ) სტილი და ფილოსოფიის დიალოგიური ფორმა და გ) პლატონის ფილოსოფიის დიალოგი/საუბარი თანამედროვე მკითხველთან.

პლატონის მოძღვრება ხშირად იყო საყრდენი მრავალი ფილოსოფიური თუ თეოლოგიური სკოლისათვის, მაგრამ საინტერესოა, რომ ამ მოძღვრების ინტერპრეტაცია გამუდმებით იცვლებოდა და იცვლება ანტიკურობიდან მოყოლებული დღემ-

დე. მეცნიერთა აზრით, ასეთი მრავალფეროვნების მიზეზი არაერთხელ აღნიშნულა სამეცნიერო ლიტერატურაში - სხვა ფილოსოფოსებისაგან განსხვავებით, პლატონი არ გვაწვდის თავის სწავლებას სისტემური სახით, არ აყალიბებს ზუსტ ტერმინოლოგიას. მისი ფილოსოფია მკითხველისათვის მხატვრული სახეების, მითების გზით ცხადდება.

ის ცნებები, რომლებიც ჯერ არისტოტელემ, შემდეგ კი ნეოპლატონიკოსებმა პლატონის ფილოსოფიის ძირითად ტერმინებად განსაზღვრეს, მის დიალოგებში სრულიად სხვადასხვაგვარი მნიშვნელობით გამოიყენება. ერთი და იგივე ცნება ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი შინაარსის მატარებელია, ხოლო ერთი და იგივე მოვლენა შეიძლება რამდენიმე ცნებით გამოიხატოს¹.

ამგვარი ტერმინოლოგიური მრავალფეროვნება პლატონის მოძღვრების სხვადასხვანაირი გააზრების საფუძველს გვაძლევს. ნინო დოლიძე მიიჩნევს, რომ პლატონი სრულიად ახალ ეტაპს იწყებს ანტიკურ ფილოსოფიაში; რომ იგი შემოქმედი, მწერალი უფროა, ვიდრე სკრუპულოზური მეცნიერი. თავის დიალოგებში იგი აყალიბებს სწავლებას, რომელიც საფუძველში სისტემატიზირებული და გამართულია, მაგრამ მკითხველამდე მხატვრული სახეებით მოდის.

პლატონის შეხედულებები ენის საკითხებთან დაკავშირებით დიალოგში გამჟღავნებულია როგორც ფილოსოფიური არგუმენტაციისა და მსჯელობის ხარჯზე, ასევე მისი სტრუქტურული აგებულებისა და სტილისტური ხერხების საშუალებით. მიგვაჩნია, რომ პლატონი ენის წარმოშობის არც ერთ თეორიას არ ემხრობა. მისი თვალსაზრისით ენა წარმოდგენილია, როგორც უნიკალური ფენომენი, რომელიც თავის თავში აერთიანებს ჭეშმარიტებას და ამ ჭეშმარიტების შემცენების იარაღს, მაგრამ მისი შეცნობა შესაძლებელია არა პირდაპირი მსჯელობის გზით, არამედ სიტყვის რთული შინაგანი ბუნების გამოვლინების, ენობრივი თამაშის, ბუნდოვანი მეტაფორული სახეების, დაპირისპირებულთა იმავედროული ერთიანობისა და ინდივიდუალობის შენარჩუნების საშუალებით².

¹ნინო დოლიძე, *ძირითადი ენათმეცნიერული ტენდენციები ანტიკურ ფილოსოფიაში და პლატონის «კრატილოსი»* (რედ. რისმაგ გორდეზიანი), თბილისი, ლოგოსი, 1998, გვ. 98.

²ნინო დოლიძე, *op.cit.* გვ. 125.

პლატონის ფილოსოფიის კვლევა მისი როგორც გარეგანი ფორმების, ასევე შინაარსობრივი თვალსაზრისით გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა. ათენელი მოაზროვნის მიერ განხილული ენის ფილოსოფიური საკითხები და, შესაბამისად, მთელი დიალოგური სტრუქტურის სწორედ ზმნისა და არსებითი სახელის ურთიერთმიმართებაზე დამყარების მოდელი, მცდარი და ჭეშმარიტი სიტყვებისა და წინადადებების არსებობის აღიარება და სხვა, დღეს დიდ გამოხმაურებას პოულობს ფილოსოფოსთა წრეებში. თუმცა პლატონის არჩევანი, თხზულებები დიალოგის ფორმით დაწეროს, მისივე ტექსტებით არ დასტურდება. ამიტომ ფილოსოფიის ისტორიაში სულ ისმოდა კითხვა იმის შესახებ, თუ რატომ წერს პლატონი დიალოგის ფორმით. ამ საკითხთან დაკავშირებით ძალზე განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს. ჩვენ რამდენიმე მათგანს შევხებით.

პლატონის ფილოსოფიის დიალოგური ფორმა სოკრატედან მომდინარეობს. სწორედ სოკრატესათვისაა დამახასიათებელი დიალოგის გაბმა იმ ახალგაზრდებთან, რომლებიც პლატონის მოსასმენად აკადემიაში მოდიოდნენ. სოკრატე მოკლე კითხვებითა და პასუხებით საგნის არსის წვდომას ასწავლიდა და ამგვარად განსწავლულთ სიკეთის გზაზე აყენებდა. მ. ბორდტის მიხედვით, პლატონმა საკუთარი ფილოსოფიისთვის დიალოგური ფორმის მიცემით სოკრატესადმი, როგორც მასწავლებლისადმი, მადლიერება გამოხატა.

თ. სზლეზაკი ეწინააღმდეგება ამ მოსაზრებას და მაგალითისთვის შემდეგი არგუმენტი მოყავს: დიალოგში *ნადიმო* შემთხვევით არაა გადმოცემული, რომ სოკრატე აგათონის სახელის შესასვლელთან უკან ჩამორჩება «რათა მარტომ იფიქროს». ამდენად, ფილოსოფოსობა, აზროვნება სულაც არ ნიშნავს სხვასთან საუბარს¹.

¹ Thomas A. Szlezak, *Platon lesen*, Frommann-holzboog, legenda 1, 1993, გვ. 29.

პლატონის დიალოგის ძირითადი თავისებურებანი შემდეგი სახით შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ:

- ა) პლატონის შრომები დიალოგების პრეზენტაციაა. თუმცა დიალოგებში გრძელი მონოლოგებიც შეიძლება შეგვხვდეს;
- ბ) დიალოგი გარკვეულ დროსა და ადგილას წარიმართება. დიალოგის პერსონაჟები ჩვეულებრივი ადამიანები არიან;
- გ) თითოეულ დიალოგს გააჩნია თავისი გეშტალტი, რომელიც საუბარში განიცდის. თავიდან დიალოგის ერთ მხარეს წარმოადგენს სოკრატე, რომლის დახასიათებაც ავტორის მხრიდან ხდება ინდივიდუალურად, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სხვა პერსონაჟების განსაზღვრებასაც გვაწვდის პლატონი, აქ უბრალოდ იმის თქმა გვსურს, რომ ადრეულ დიალოგებში სოკრატეს გამორჩეული პოზიცია უკავია, რაც უმთავრესად მის იდეალური სამყაროსადმი მიდრეკილებაში გამოიხატება; გვიანდელ დიალოგებში საუბრის წამმართველი შეიძლება სხვა ადამიანები იყვნენ;
- დ) დიალოგში მხოლოდ ორი მოსაუბრეა. თუმცა პლატონის ზოგიერთ დიალოგში შეიმჩნევა მესამე პერსონაჟის შემოსვლა, რომელიც გარკვეულ სექციაში ისევ ერთ მოსაუბრესთან ლაპარაკობს. სამი პერსონაჟი დიალოგის წინა პლანზე არასოდესაა. თუმცა ხანდახან ისევ ხდება, რომ დიალოგში წარსმოსახულ პერსონაჟთან მიდის საუბარი და არა რეალურ მოსაუბრესთან;
- ე) დიალოგის მონაწილეებს, ჩვეულებისამებრ, თემა ბოლომდე არ მიჰყავთ, არამედ განიხილავენ ცალკეულ საკითხებს, მიზნებს, ამოცანებს. პლატონის ყველა დიალოგს საკუთარი ნიშა გააჩნია, სადაც მნიშვნელოვანი თემის გასაღები იმალება¹.

პლატონის დიალოგის სტრუქტურა რთული, ერთგვარად ჩახლართული, მაგრამ ძალზედ საინტერესოა. საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც თხრობის ძაფი არ წყდება, ამბავი თითქოს არ მთავრდება. ერთი ამბავი მეორეში გადადის, მეორე - მესამეში და ა. შ. როგორც გერჰარდ კრუგერი აღნიშნავს, ეს არის დიალოგი მიმდინარე დიალოგის შესახებ (*Dialog über den zu erzählenden Dialog*)².

¹ Thomas A. Szlezak, *op. cit.*, გვ. 30-31.

² Gerhard Krüger, *Eros und Mythos bei Plato*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1978, გვ. 72.

დიალოგიური აზროვნება პლატონთან იწყება წინადადე-ბით, გრძელდება სხვა წინადადეგებით, რომლებიც წინა წინადადეგებს ნათელს ფენენ და ბოლოს ისეთ წინადადებას აღწევენ, რომელიც პირველ წინადადებას ახალ შემადგენლობას აძლევს. ყველა ეს წინადადება დიალოგურ აზროვნებას ქმნის: ამ წინადადეგების გარეშე შეუძლებელია დიალოგური აზროვნება და დიალოგური აზროვნების გარეშე შეუძლებელია არსებობდეს წინადადეგები¹.

აზროვნება პლატონთან გაგებულია როგორც ენობრივი აზროვნება. აზროვნება არის სულის საუბარი თავის თავთან; როცა ის ფიქრობს, თავის თავს ესაუბრება იმით, რომ კი-თხვას სვამს და პასუხობს; რაიმეს ამტკიცებს ან უარყოფს. სულის თავის თავთან საუბრის რეზულტატი არის წარ-მოდგენითი წინადადება, თუმცა ნათქვამი, მაგრამ «დუმ-ლით ნათქვამი წინადადება»².

აღსანიშნავია, რომ პლატონი აზროვნებას, როგორც ლოგოსს იგებს და ამ ლოგოსს კი, როგორც დიალეგესთაის. დიალო-გი, იგივე დიალოგური აზროვნება, პლატონთან ის ფორმაა, რომელშიც ვლინდება ხუთი უმნიშვნელოვანესი გვარი (მოდრაობა, უძრაობა, იგივეობა, განსხვავებულობა და მყო-ფი), მათი წარმოშობა და ურთიერთმიმართება. ამდენად, ამ უმნიშვნელოვანესი გვარების ურთიერთკავშირი ბადებს აზროვნებას, რომელიც სხვა არაფერია თუ არა სულის საუბარი თავის თავთან³.

¹ Burkhard Mojsisch, «Dialektik» und «Dialog»: Politeia, Theaitetos, Sophistes, dans Platon, *Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen*, heraus. Theo Kobusch, Burkhard Mojsisch, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996, გვ. 168.

² Platon, *Theaitetos, Der Sophist, Der Staatsmann*, Band 6, Bearbeitet von Peter Staudacher, Griechischer Text von Auguste Dies, Deutsche Uebersetzung von Friedrich Schleiermacher, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990, 189 e 6-190 a 6.

³ Platon, *Sophistes, Theaitetos, Der Sophist, Der Staatsmann*, Band 6, von Peter Staudacher, Griechischer Text von Auguste Dies, Deutsche Uebersetzung von Friedrich Schleiermacher, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990, 264 a-b.

აზროვნება, ისევე როგორც სხვა ძირითადი გვარები, განსხვავებულობის გვარის საშუალებით დანარჩენი გვარებისაგან განსხვავებულია, მაგრამ ამავე დროს მათთან მიმართებაში მყოფი. ამრიგად, დიალოგურმა აზროვნებამ თავისი თავი უმნიშვნელოვანეს გვარად დააფუძნა. ამდენად, ძირითადი გვარები, რომლებიც დიალოგში, როგორც ასეთში, ვლინდება, საშუალებას გვაძლევს, გავიაზროთ ისეთი მნიშვნელოვანი იდეები, როგორიცაა სიყვარული, სიკეთე და ა.შ. ამრიგად, აზროვნება, იგივე დიალოგური აზროვნება, διαλογισμός არის უნიფიცირება იდეებისა (ძირითადი იდეების ჩათვლით), ეს არის აქტი, რომელიც დავიწყებულის გახსენებაში მდგომარეობს და თან მუდმივად, პროცესუა-ლურად, რადგან დიალოგური აზროვნება არ შეიძლება სტატიკურად შედგენილი ცოდნით განვსაზღვროთ.

პლატონს მხოლოდ დიალოგური აზროვნების ჩარჩოებში შეეძლო თავისი უმნიშვნელოვანესი გვარების შესახებ თეორიის განვითარება, აზროვნების, რომელიც ამ გვარების ერთმანეთისგან წარმოქმნას შესაძლებელს გახდიდა და ამ წარმოქმნის პროცესშიც თავის თავს, როგორც დიალოგურ აზროვნებას, საერთოდ მოიპოვებდა. აქედან გამომდინარეობს მისი შენიშვნა: იდეალური მოცულობების, ანუ გვარების შეკავშირებით ერთმანეთთან ჩვენთვის შეიქმნა ლოგოსი. ეს ლოგოსი აზროვნებასთან თავის იდენტურობაში აღნიშნავს დიალოგურ აზროვნებას.

პლატონის დიალოგები, რომლებიც აზროვნების, როგორც ლოგოსის, განვითარებას აჩვენებენ, გახლავთ შემდეგი: *კრატილოსი*, *თეეტეტი* და *სოფისტები*. საგანი უშუალოდ რომ შევიმეცნო, ამიტომ მივმართავ მე *λογος*-ს, რათა მასში საგნის არსი აღმოვაჩინო. ადრეულ დიალოგებში პლატონი საუბრობს შეგრძნებებით შემეცნებაზე, რომლის დროსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ხედვისა და სმენის ორგანოებს ენიჭება. მაგრამ როცა მხედველობაში გვაქვს საგნის არსის შემეცნება, შესაძლებელია ის დაწყებულ იქნას შეგრძნებებით,

მაგრამ უმნიშვნელოვანესი მაინც სულისმიერი ქმედებაა. პლატონის მიხედვით, მხოლოდ ლოგოსში აჩვენებს თავის თავს საგანი, ობიექტი. ამდენად, შემეცნების ფორმა რეალიზდება აზროვნებაში, რომლის ბუნებაც საუბარში - *legein* - მდგომარეობს. ყველა გრძნობადი შემეცნება არაგრძნობადით რეალიზდება, კერძოდ სულის მიერ ლოგოსის განაზრებით¹.

ლოგოსის ბუნებას ეხება *თეეტეტის* მეორე და მესამე ნაწილი. აქ ვკითხულობთ, რომ აზროვნება - *διανοεσθαι* - არის საუბარი - *legein*. მნიშვნელოვანი აქ ისაა, რომ პლატონის ფილოსოფია კი არ ცდილობს აზროვნება ენისაგან გაათავისუფლოს, არამედ აზროვნება, როგორც ენა, განავითაროს. თეზა იმის შესახებ, რომ აზროვნება არის საუბარი, პლატონის შემეცნების თეორიის საყრდენ ქვაკუთხედს წარმოადგენს.

ასე გადავიდა პლატონის ნაწარმოებებისათვის დამახასიათებელი დიალოგური ფორმა მისი ფილოსოფიის ცენტრალური საკითხის - შემეცნების - პრობლემატიკაში. რა არის აზროვნება და როგორ ახორციელებს მას ადამიანი? «აზროვნებისას ადამიანი სხვას არაფერს აკეთებს თუ არა რომ ეკითხება და პასუხს სცემს თავადვე თავის თავს².»

აზროვნება არის საუბარი, ეს არის ნათქვამი წინადადება, ოღონდ არა სხვის მიმართ და ხმამაღლა, არამედ ჩუმად და თავის თავთან. არა მონოლოგური, არამედ აქტიური დიალოგური საუბარი, მტკიცებები და უარყოფები, კითხვები და პასუხები, ლოგოსების ერთმანეთში გაცვლა არის აზროვნება. და ამ აზროვნების შედეგად საბოლოოდ მოვიპოვებთ წინადადებას ხმის გარეშე, რომელსაც პლატონი ლოგოსსაც უწოდებს³.

¹ Rudolf Rehn, *Der Logos der Seele, Wesen, Aufgabe und Bedeutung der Sprache in der platonischen Philosophie*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1982, გვ. 64.

² Rudolf Rehn, *op. cit.*, გვ. 57

³ *Ibid.*, გვ. 72

და მაინც, რას ქმნის პლატონი თავისი დიალოგური ფორ-მით? დიალოგური ფორმით გადმოცემა პლატონის ფილო-სოფიის უმნიშვნელოვანესი მეთოდის დიალექტიკის გაგება-საც ნიშნავს. საყურადღებო იქნება ტერმინ დიალექტიკის წარმოშობის მიმოხილვა პლატონის თხზულებებთან მიმართებაში. პლატონის ფილოსოფია განვითარდა სოკრატული დიალოგიდან (διαλογισ), სოკრატეს საუბრიდან (διαλεγεισμαι) გამომდინარე, როგორც თვითმყოფადი დიალექტიკა, რო-გორც ცოდნის, შემეცნების დიალექტიკური მეთოდი, რომე-ლიც თავის ობიექტზე, არსობრივ ყოფნაზე და თავის წინა-მორბედზე, სიკეთის იდეაზეა მიმართული და ამოწმებს ცოდნის შინაარსს, რათა ფენომენთა სფეროში ცოდნით იმოქმედოს¹.

პლატონის დიალოგებში, შეიძლება ითქვას, თვალში საცემია სოკრატეს საუბარი, რომელიც შემდეგი მეთოდოლოგიური, უფრო სწორად შინაარსობრივი მოტივებით გამოირჩევა:

1. სოკრატე ცდილობს მოკამათის დარწმუნებას და არა გადაბირებას. ეს ელენკტიკური აქტი უშუალოდ არ მიიღწევა. ყოველგვარი გულისწყრომის გარეშე საუ-ბარი გადააქვთ სხვა დროისთვის იმ აპორეტული გა-მოსავლით, რომ თუ ერთ დღეს ვერ მოხერხდა, შე-საძლებელია სხვა დროს უკეთესად მოგვარდეს;
2. სოკრატეს სტილია ისაუბროს მოკლედ და ლაკონურად;

სოკრატე თავის საუბრებში თავისივე თეორიას შინაარ-სობრივად ეწინააღმდეგებოდა. ეს წინააღმდეგობა გამოხატუ-ლი იყო მაშინ, როცა სოკრატე თანამოსაუბრეების გადარწმუ-ნებას ცდილობდა იმაში, რომ მათ სინამდვილეში არაფერი იცოდნენ. უფრო მეტიც, საუბარში თავად სოკრატე ამბობდა, რომ მან მხოლოდ ის იცის, რომ არაფერი იცის.

სოკრატეს, როგორც არაფრის მცოდნეს, საუბარში უნდა ეცადა, რომ მათთვის ცოდნის ინსტანცია გაეცნო, რომლებმაც ცოდნაზე, როგორც

¹ Burkhard Mojsisch, *op. cit.*, გვ. 167.

ასეთზე, არაფერი იცოდნენ, მაგრამ სოკრატესგან განსხვავებით სჯეროდათ, რომ ფლობდნენ ცოდნას¹.

პლატონისეული სწავლება ცოდნის შესახებ, რომელიც ანამნეზისის, მოგონების თეორიის სახითაა წარმოდგენილი ათენელი ფილოსოფოსის მოძღვრებაში, ადგენს, რომ ერთია გარკვეული, ერთეული საკითხის შესახებ ცოდნა, და მეორეა, ცოდნა თავად ყოფნის შესახებ. აღქმას, წარმოდგენას, ასევე მათემატიკურ აზროვნებას არ ძალუძთ ყოფნის გაგება, მაშინ როცა ყოფნის შესახებ ცოდნა იძლევა საშუალებას, რომ ცალკეული მეცნიერებები და მათი შესაბამისი საგნები საერთოდ არსებობდნენ. როგორაა შესაძლებელი თავად ამ ყოფნის შემეცნება (ეპისტემე)? პლატონის პასუხი ამ კითხვაზე ცალსახაა: ყოფნის შემეცნება დიალექტური ცოდნითაა შესაძლებელი. ეს დიალექტური ცოდნა ტრანსცენდირებს თავის თავსაც კი, ის თავისივე საწყისისკენ მიილტვის, რათა ყოფნისა და ცოდნის საშუალებით წინ წამოსწიოს სიკეთის იდეა, რომელსაც როგორც თავის პრინციპს ისე შეიცნობს. სწორედ სიკეთის იდეის საფუძველზე ხდება შესაძლებელი პირველადი აღქმისეული, წარმოდგენისეული და აზროვნებისეული ცოდნა განხორციელდეს. ცოდნა, როგორც დიალექტიკური ცოდნა, შეესაბამება არა მარტო ყოფნას, არამედ ცოდნასაც საკუთარი თავის შესახებ. უფრო ზუსტად, იგი არის შემეცნებისეული გზა გამომდინარე ყოფნიდან და თავისი თავიდან საკუთარი შინაარსისაკენ.

უნდა აღინიშნოს, რომ სოკრატესეულ დიალოგში, რომელსაც იგი თავის მოწაფეებთან, პოლიტიკოსებთან, ხელოვანებთან თუ მეცნიერებთან აწარმოებდა, ამგვარი დიალექტიკიდან არაფერი დარჩა. მისი დიალოგი მოკლე კითხვებისა და პასუხებისაგან შედგება, რომელიც კონკრეტული საკითხის შესახებ კონკრეტულ ცოდნაზეა მიმართული. ამ თეზისის დაყენების აუცილებლობას შემდეგი გარემოებები გვამლევს: პირველ

¹ Burkhard Mojsisch, *op. cit.*, გვ. 169.

რიგში უნდა ითქვას, რომ თუ დიალექტიკური ცოდნა ყოფ-ნის შესაბამისია, მაშინ ის ყოფნისაგან განსხვავებული უნდა იყოს. ეს განსხვავებულობა პლატონთან თემატიზირებული არასოდეს არის.

ყოფნა პლატონთან არის თავის თავთან იდენტური მთლიანობა, რომელიც მარადიულობითაც ხასიათდება. გამოდის, რომ მოძრაობა ყოფნიდან გადახვევაა, გადასვლაა, რადგან მარადიულ, თავის თავთან იდენტურ ყოფნას ეს არ უნდა სჭირდებოდეს. მაგრამ როგორც კი ყოფნა შემეცნებული იქნება, შემეცნებადი ხდება მოძრაობაც, რომელიც არ შეიძლება, რომ ყოფნას, მიუხედავად იმისა, რომ იგი უმოძრაოა, აკლდეს. ძველი ბერძენი ფილოსოფოსის შემეცნების თეორიაში მოძრაობა, ყოფნისა და უძრაობის მსგავსად, იდეაა.

რადგანაც ყოფნა ყოველთვის თავის თავთან იდენტურია, სახეზეა აუცილებლობა იმისა, რომ იდენტურობის იდეაზე ვისაუბროთ. მხოლოდ მაშინ, როცა იდენტურობის იდეა, როგორც იდეა ისე აღიქმება, შეიძლება გამართლდეს ყოფ-ნის თავის თავთან საუბარი იდენტურობის შესახებ.

პლატონის მოღვაწეობის გვიანდელ პერიოდში ნაცადია იმის ჩვენება, თუ როგორ შეიძლება დაფუძნდეს ხუთი უმნიშვნელოვანესი გვარი, როგორც იდეა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს გვარებია: უძრაობა, მოძრაობა, მყოფი, იდენტურობა და განსხვავებულობა. უფრო დაწვრილებით, ეს ნიშნავს შემდეგს: პლატონს პირველ რიგში უნდა გვაჩვენოს, რომ თითოეული ეს იდეა დანარჩენი იდეებისაგან განსხვავდება. თუ ეს ასეა, მაშინ ხუთი უნიშვნელოვანესი იდეის/გვარის შესახებ თეორიაში განსხვავებულობის გვარი/იდეა განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს. განსხვავებული ყოველთვის განსხვავებულის განსხვავებულია, შესაბამისად, თითოეული იდეა სხვებისაგან განსხვავებულიცაა და სხვებთან, დანარჩენებთან დაკავშირებულიც. ამრიგად, თითოეული იდეა განსხვავებულობის იდეიდან გამომდინარე ყველა სხვა იდეისაგან განსხვავებულია, მაგრამ ამას-თანავე მათთან (დანარჩენ იდეებთან) აუცილებლობით დაკავშირებული.

აქვე არ უნდა დაგვავიწყდეს ის, რომ პლა-ტონთან ყველა იდეა თავისი თავის იდენტურია. სოკრა-ტესეული გარეგანი დიალოგი შე იცვალა სულის შინაგანი საუბრით თავის თავთან, რადგან ცოცხალი აზრის მსვლე-ლობა ყველაზე მეტად დიალოგში ცხადდება, როცა სახეზეა წინადადებების, სიტყვების (ლოგოი) ურთიერთგაცვლა. თე-ორია სულის საკუთარ თავთან საუბრის შესახებ დაწვრი-ლებით და გასაგებად *თეეტეტი* და *სოფისტეშია* გადმოცე-მული.

დიალოგში *თეეტეტი*, როცა პლატონი ცოდნის არსის შესა-ხებ საუბრობს, აზროვნების შესახებ ისმის კითხვები. ცოდნა პლატონთან აღქმაზე არ არის რედუცირებადი, მაგრამ აღ-ქმა ცოდნისთვის აუცილებელია. სული, როგორც იდეა, თავისთავში აერთიანებს განსხვავებულ და მრავალფეროვან აღ-ქმებს. სული შემეცნების პროცესში აღქმებს გამოიყენებს რო-გორც ხელსაწყოებს იმისათვის, რომ აღიქვას ის, რაც აღსაქ-მელია. ერთმანეთისაგან განსხვავებული და მრავალფეროვანი შინაარსის მატარებელი აღქმები შინაარსობრივად ერთიანი და მთლიანია. ეს იმას ნიშნავს, რომ სულმა აღქმის ფუნქციასთან ერთად მეორე ფუნქციაც - აზროვნება - შეითავსა. ეს უკანას-კნელი, პლატონის მიხედვით, სულის თვისება კი არაა, არამედ შესაძლებლობა იმისა რომ, სულმა რაღაცეები თავისთავად გამოიკვლიოს, მოაიაზროს, რაღაცეებს კი სხეულის უნარებით ჩაწვდეს. გამოდის, რომ ეს არის შესაძლებლობა, სულისა და სხეულის უნარების საშუალებით აღიქვა და იმავდროულად მოიაზრო აღქმისეული ტრანსცენდირებული შინაარსები და იმანენტურად აქციო იგი. საქმე ეხება არსობრივ ყოფნასა და არყოფნას, მსგავსებასა და არამსგავსებას, იგივეობასა და განსხვავებულობას, ერთსა და მრავალს, სწორსა და არას-წორს, ასევე ლამაზსა და უგვანს, კარგსა და ცუდს.

ცოდნა ცარიელი აღქმიდან და ცარიელი აზროვნებიდან არ მიიღება; საჭიროა უფრო მეტი აზროვნებითი შინაარსები, რათა ისინი ცალკეულ აღქმის შთაბეჭდილებებს მივუსადა-გოთ. ამის მერე ცოდნის სარგებლობაზეც შეიძლება ლაპარა-კი.

პლატონისათვის უმნიშვნელოვანესი აზროვნებითი შინაარსები, რომლებსაც «განსხვავებულ იგივეობებსაც» უწოდებენ, შემდეგია: არსობრივი ყოფნა და არყოფნა, მსგავსება და არამსგავსება, იგივეობა და განსხვავებულობა, ერთი და მრავალი, მოძრაობა და უძრაობა.

პლატონისთვის ცოდნა არც მხოლოდ აღქმაა, არც მხოლოდ წარმოდგენა და არც მხოლოდ აზროვნება. ცოდნა - ჭეშმა-რიტი აზროვნება, წარმოდგენილი ურთიერთქმედითი დია-ლოგის სახით, რომელსაც მიმართება თავისივე შინაარსთან აქვს.

დღეს უკვე საკამათო აღარაა, რომ პლატონი დიალოგში *სოფისტები* თეეტეტში წარმოდგენილი საკითხების შესახებ აგრძელებს მსჯელობას. *სოფისტები* დიალექტიკა დიალოგის საშუალებით იხსნება. ეს დიალოგი, როგორც აზროვნება, როგორც სულის შინაგანი საუბარი თავის თავთან, არის დავალება, რომ მნიშვნელოვანი გვარების ანუ იდეების ერთმანეთისაგან გამომდინარეობა-განვითარების პროცესს მივყვეთ, რათა ვაჩვენოთ ყოველი გვარი, როგორც თავის თავთან იდენტური და ამასთანავე განსხვავებულობის ძალით ერთმანეთთან აუცილებლობით დაკავშირებულნი.

პლატონისეული დიალოგური აზროვნების უმთავრესი ამოცანა იმის ჩვენებაში მდგომარეობს, რომ არმყოფი არის. ათენელი ფილოსოფოსი ამ დებულებას უმნიშვნელოვანესი გვარების განხილვის საფუძველზე ამტკიცებს. რაც შეეხება დებულების დამასაბუთებელ არგუმენტებს, ისინი ორი ტიპისაა: პირველ რიგში ნაჩვენებია გვარების ერთმანეთისაგან განსხვავებულობა, შემდეგ კი მოძრაობის მაგალითზე წარმოდგენილია გვართა აუცილებელი ურთიერთმიმართების პროცესი.

პლატონის მიხედვით, განსხვავებული, რასაც ის არმყოფთან აიგივებს, არ არის მყოფის საპირისპირო, არამედ სწორედ მხოლოდ მყოფისგან განსხვავებული. აბსოლუტური არმყოფის შესახებ არ შეიძლება რაიმეს თქმა. ხოლო როგორც

მყოფისგან განსხვავებული, ის მყოფთან მიმართებაშია და არის არმყოფი. აქედან დასკვნა: ყოფნა არის გარანტი იმისა, რომ არმყოფი არის, ანუ არმყოფი მყოფთან წილნაყარია.

ამრიგად, თუ განსხვავებული სხვა არაფერია თუ არა განსხვავებულის განსხვავებული, მისი თვითიდენტურობა იმაშია, რომ (უბრალოდ) სხვაზე მიუთითოს. თუ ეს ასეა, მაშინ არც ისაა გასაკვირი, რომ უძრაობა და მოძრაობა ერთმანეთისაგან სრულიად გამიჯნული კი არაა, არამედ მხოლოდ განსხვავებულნი არიან და ამით ერთმანეთთან მიმართებაში მყოფიც. ამრიგად, უძრაობას და მოძრაობას, მიუხედავად იმისა, რომ განსხვავებულად ყოფნაც შეუძლიათ, ისინი მაინც არასდროს არიან ერთმანეთისაგან სრულიად გამიჯნულნი.

ისევე როგორც თითოეული გვარი სხვა დანარჩენებისაგან განსხვავებულია და ამავდროულად, მათთან მიმართებაში მყოფი, დიალოგური აზროვნებაც თავის განსხვავებულობაში დანარჩენი გვარებისაგან მაინც ამ გვარებთან მიმართებაში მყოფია. დიალოგურმა აზროვნებამ თავისი თავი ამრიგად ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გვარად დააფუძნა. დიალოგური აზროვნების გარეშე არანაირი ფილოსოფია არ არსებობს. დიალოგური აზროვნება სხვა გვარებთან ერთად განვითარდა და იმავდროულად ამ გვარებს მისცა საშუალება განვითარებულიყვნენ. აზროვნება ეს არის გაგებინების პროცესი, წარმოებული შინაარსების შესახებ კითხვა-პასუხის რეჟიმში.

ზემოთ წარმოდგენილი მსჯელობების საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ პლატონისათვის დიალექტიკა, როგორც დიალოგური აზროვნება - ეს არის პროცესუალობა და არა სტატიკურად შედგენილი ცოდნა: უძრაობა და მოძრაობა ერთმანეთისაგან თუმცა განსხვავებულია, მაგრამ სწორედ ამიტომ ერთმანეთზე მიმართული; მყოფი და არმყოფი ერთმანეთისაგან თუმცა განსხვავებულია, მაგრამ სწორედ ამიტომ ერთმანეთზე მიმართული; დიალოგური აზროვნება და ყველა სხვა დანარჩენი გვარი ერთმანეთისაგან თუმცა განსხვავებულია, მაგრამ სწორედ ამიტომ ერთმანეთზე მიმარ-

თული. ყველაფერი ეს კი იმიტომაც ამგვარად, რომ განსხვავებულობა ყოველთვის რელატიურობას გულისხმობს, უფრო სწორად, ის სხვას არაფერს გულისხმობს, გარდა მიმართებულობისა.

დიალოგური აზროვნება და წარმოდგენა, შესაბამისად, წარმოსახვა, პლატონის მიხედვით, პრინციპულად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან: დიალოგური აზროვნება საერთოდ აზროვნებისათვისაა. რადგან თუ რაიმე მოიაზრება, მოიაზრება ისე, როგორც დიალოგური აზროვნება აზროვნებს. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ აზროვნება «განსხვავებულის» გვარს იმგვარად კი არ გულისხმობს, რომ აზროვნებაც თავისი თავისგან განსხვავებული უნდა იყოს. პლატონისათვის აზროვნება მხოლოდ სხვა უმნიშვნელოვანესი გვარებისა-განაა განსხვავებული ისევე, როგორც ეს გვარებია თავის მხრივ განსხვავებული აზროვნებისგან. დიალოგური აზროვნება თავის თავისაგან განსხვავებული რომ ყოფილიყო, მაშინ პლატონის მონოლოგურ-დიალოგური აზროვნებიდან - სულის თავის თავთან საუბრიდან - მხოლოდ დიალოგური აზროვნების დიალოგი დარჩებოდა და სხვა არაფერი.

პლატონისეული დიალოგური აზროვნების განხილვისას ენის შესახებ თეორია ის თარგაა, რაზეც დიალოგური აზროვნების შესახებ პრობლემატიკების აღმოჩენა და გადაჭრაა შესაძლებელი. ენა აკინძულია წინადადებებისაგან, რომლებიც თავისთავთან ან ერთმანეთთან ურთიერთდამოკიდებულებაში შეიძლება იქნან განხილულნი. როგორც წინადადებები წარმოიშობიან აზროვნებასთან ერთად, ასევე აზროვნებაც წინადადებებთან ერთად ყალიბდება. დიალოგურ აზროვნებაში წინადადებები, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდებიან, შინაარსობრივად მაინც ერთმანეთთან არიან მიმართულნი.

სული იმეცნებს იდეებს, იდეები შემეცნებულნი არიან სულის მიერ, ე. ი. პასიურობა იდეებისთვის არის დამახასიათებელი

და აქტიურობა სულისთვის¹. ეს აქტიური სული პლატონის დიალოგში მოკლე კითხვებითა და პასუხებით იმეცნებს სხვადასხვა გვარებსა თუ იდეებს. ეს ის ფილოსოფი-ური სულია, რომლის აქტიურობაც ცნებობრივი პროცესის წარმოებაში გამოიხატება. სულის თვისება შემეცნებაა. მისთვის ერთ ადგილას გაჩერება გაქვავებას ნიშნავს.

დიალოგი, რომელსაც მოაზროვნე სული საუბრით აკონსტიტუირებს, უძრაობის, მოძრაობის, მყოფის, მსგავსისა და განსხვავებულის გვერდით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გვა-რი ან იდეაა. ეს გვარები, როგორც ამას პლატონი არგუმენტირებულად ავითარებს, ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან, მაგრამ იმავედროულად ერთმანეთს მოიცავენ და ერთმანეთთან უცილებელ კორელაციაში იმყოფებიან. შეიძლება ითქვას, რომ იდეების ეს დიალექტიკა რთულია, მაგრამ არგუმენტირებული².

აღორძინების ეპოქის გამოჩენილი ფილოსოფოსის, მარსილიო ფიჩინოს სიყვარულის თეორია, როგორც ვიცით, პლატონის *ნადიმის* თავისებურ ინტერპრეტაციასა და ათენელი გამოჩენილი მოქალაქეების მიერ წარმოთქმულ თითოეულ სიტყვებზე კომენტარს წარმოადგენს. ფიჩინოსეული დიალოგი წარმოდგენილია გარკვეული იმიტაციის ფორმით, უფრო მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ ფიჩინომ პლატონის *ნადიმის* ყველაზე წარმატებული იმიტაცია შემოგვთავაზა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ფიჩინოსეული კომენტარი, რომელიც პლატონის ტექსტს სიტყვა-სიტყვით მისდევს, ფაქტიურად რენესანსის პერიოდის მოაზროვნის ფილოსოფიის გლობალური ინტერპრეტაციაა, რომელიც ნეოპლატონიკოსებისა და ანტიკური დროის პლატონიკოსების და განსაკუთრებით, პლოტინისა და პროკლეს, წმინდა ავგუსტინესა და დიონისე არეოპაგელის დისკურ-

¹ André de Muralt, « De la participation dans le Sophiste de Platon », *Studia Philosophia*, 17, 1957, გვ. 105.

² *Ibid.*

სებით უზომოდ გაჯერებულია. პლატონის *ნადიმის* თარგმანითა და კომენტარით მარსილიო ფიჩინოს დიდი მისიის შესრულება უწევს: ქრისტიანული და წარმართული პლატონიზმის მდიდარი მემკვიდრეობის ბაზაზე მან ხელახლა უნდა აღმოაჩინოს და განავითაროს თეზა პლატონის ფილოსოფიის აბსოლუტური ჰარმონიულობის შესახებ. აღნიშნული თეზა, რომელიც ფიჩინომ ერთის მხრივ, ლათინური დასავლეთის მდიდარი ტრადიციებითა და მეორეს მხრივ, ბიზანტიური აღმოსავლეთის ძალზე მნიშვნელოვანი ფილოსოფიური გამოცდილების საფუძველზე დაამუშავა, განისაზღვრება დებულებით, რომ პლატონიზმი ისეთივე უნივერსალური ფილოსოფიაა, როგორც ქრისტიანობა.

რაც უნდა გასაკვირი იყოს, მარსილიო ფიჩინომ ეს მოახერხა. ძველი ბერძნული ენის, პლატონური ენის ლათინურ ცნებებსა და გამონათქვამებში გადმოტანით, მან ისევე ლამაზად, არგუმენტირებულად და დასაბუთებულად გააჟღერა პლატონის ფილოსოფიის უმთავრესი იდეა: სულის დიალოგი საკუთარ თავთან. დიალოგის აუცილებელი ელემენტი სიყვარულია, პლატონის შემთხვევაში ეს არის თავად ლოგოსის, ფილოსოფიის სიყვარული, ხოლო ფიჩინოსთან სიყვარული ადამიანს უპირველესად ღმერთის მიმართ უნდა ჰქონდეს.

ის, ვინც ღმერთს განეშორება, არაა ჭეშმარიტი ადამიანი იმდენად, რამდენადაც განეშორა თავის იდეასა და ფორმას. ადამიანური სული იდეამდე და ფორმამდე მიჰყავს ღვთაებრივ სიყვარულს. ჩვენსავე იდეებთან გაერთიანებულნი კი უკვე სრულყოფილი ადამიანები ვიქნებით. ჩვენ შევძლებთ, რომ საგნებში ღმერთი დავინახოთ იმისთვის, რომ შემდეგ ღმერთში შევიყვაროთ ისინი (საგნები). ღმერთში საგნების სიყვარული დაგვანახებს, რომ სხვა ყველაფერიც ღმერთშია. ამ გზით კი მივალთ უმაღლეს საიდუმლოებამდე, რომ ღმერთის სიყვარულით ჩვენ ჩვენივე თავი შევიყვარეთ ღმერთში¹.

¹ Cumque hic discerpti simus et mutilati, idee tunc nostre amando coniuncti, integri homines evademus, ut deum primo in rebus coluisse videamur, quo res deinde in deo colamus, resque in deo ideo venerari, ut nos ipsos in eo pre ceteris amplectamur, et amando deum, nos ipsos videamur amasse, in: Ficino, *Über die Liebe oder Platons Gastmahl*, გვ. 300.

ბიბლიოგრაფია

- Bordt, Michael, *Platon*, Herder, Freiburg, Basel, Wien, 1999, p. 51
- Dolidze, Nino, *Main Linguistic Tendencies in Antique Philosophy and Plato's Cratylus*, edited by Rismag Gordeziani, Tbilisi, Logos, 1998.
- Ficino, Marsilio, *Über die Liebe oder Platons Gastmahl*, Lateinisch-deutsch, Hamburg, Felix Meiner Verlag, 2004.
- Krüger, Gerhard, *Eros und Mythos bei Plato*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1978.
- Mojsisch, Burkhard, «Dialektik» und «Dialog»: Politeia, Theaitetos, Sophistes», dans *Platon, Seine Dialoge in der Sicht neuer Forschungen*, heraus, Theo Kobusch, Burkhard Mojsisch, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996.
- Muralt, André de, «De la participation dans le Sophiste de Platon», *Studia Philosophia*, 17, 1957.
- Platon, Sophistes, *Theaitetos*, *Der Sophist*, *Der Staatsmann*, Band 6, von Peter Staudacher, Griechischer Text von Auguste Dies, Deutsche Uebersetzung von Friedrich Schleiermacher, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990.
- Rehn, Rudolf, *Der Logos der Seele, Wesen, Aufgabe und Bedeutung der Sprache in der platonischen Philosophie*, Hamburg, Felix Meiner Verlag, 1982.
- Szlezak, Thomas A., *Platon lesen*, Frommann-holzboog, legenda 1, 1993.
- Whitehead, Alfred North, *Process and Reality*, New York, Free Press, 1979, p. 39.